

Jens Erik Mogensen: *Tysk fonetik*. København: Munksgaard, 1994

Ved universiteternes kandidatuddannelser i tysk har disciplinen "tysk fonetik" haft en temmelig fast position i studieordningerne. Den har været en obligatorisk bestanddel af forprøven, 1. del og grunduddannelsen (eller hvad man nu har kaldt de første studieår gennem tiderne). Meningen med disciplinen har været af både praktisk og teoretisk art. Gennem et bevidst arbejde med lyd-dannelsen og den rette udtale af tyske sproglyd samt med relationerne mellem skrift og lyd skulle den studerende opnå en optimal udtale, d.v.s. en så stor tilnærmelse til det tyske standardsprogs udtalenorm som muligt - eller i det mindste skulle den studerende opnå en viden om udtalenormen. Samtidig blev disciplinen - frem til sproghistoriens næsten totale kollaps - anset for en fortræffelig støttedisciplin for beskæftigelsen med old- og middelhøjtyisk og med moderne dialekter, og endelig kunne fonetikken ses som et godt afgrænset område, hvor basale sprogvidenskabelige operationer kunne indøves med en afsmittende effekt på studiet af sproget over fonemniveau: segmentering, klassifikation, syntagmatiske og paradigmatiske relationer og meget andet godt.

Ved Odense Universitet har disciplinen siden 1990 ikke mere været en obligatorisk del af kandidatstudiet. En vis kortfattet introduktion til fonetik og fonologi har været givet i løbet af det 1. semesters introduktionskursus til sprogbeskrivelsen. Ellers har tysk fonetik typisk været "udbudt" som "tilvalgskursus" med 2 ugl. timer. Derimod er disciplinen stadig et fast element ved universiteterne i København og Århus. På handelshøjskolerne, Danmarks Lærerhøjskole og seminarierne er tysk fonetik mig bekendt ikke et fag med en selvstændig eksamen, men indgår dog som "integreret del" i læseplanerne.

Hvad angår lærebøger, blev L.L. Hammerichs 'Tysk fonetik' (1934) anvendt til et stykke op i 60-erne på universiteterne. Den var i udpræget grad orienteret mod den artikulatoriske fonetik, og den rummede en stor mængde spændende sproghistoriske småekskurser, foranledigede af de beskrevne lydlig-fænomener, især i afsnittet om kombinationslæren. Som første lærebog i tyskstudiet var den overvældende og svær for de studerende. Flere steder afløstes den som lærebog af Gustav Korlén og Bertil Malmbergs 'Tysk fonetik', som forekom mere overskuelig end Hammerichs bog. Men det, at den var skrevet på svensk (og også til en vis grad kontrastivt anlagt), gjorde den ikke synderlig populær hos studenterne, ligesom kontrastiviteten for en dansk studerende kunne virke forvirrende. Et savn ved både Hammerichs og Korlén/Malmbergs fonetikker var det næsten totale fravær af fonologiske overvejelser. Fra 1979 kunne man så anvende L.L. Albertsen og Jens Lindgaards 'Praktisk tysk fonetik'. Bogens lille omfang gjorde, at den naturligtvis ikke kunne rumme så mange detaljer som de først nævnte værker og ej heller kunne være et tilstrækkeligt grundlag at gå til eksamen på. På den anden side

var de studerende glade for den, fordi den netop ikke fortabte sig i detaljer.

Mange steder blev der derfor i fonetikundervisningen arbejdet med et konglomerat af løse ark, noter, kopier af enkeltbeskrivelser og arbejdspapirer eller med manuskripter, der aldrig nåede helt frem til bogform. Af den sidste slags skal nævnes H.P. Jørgensens, H. Haberlands, Uwe Helm Petersens og mine egne "hæfter" til brug for undervisningen i København hhv. Roskilde og Odense. Endelig kunne der suppleres med fx indledningen til Dudens udtaleordbog, for den havde de studerende i forvejen fået pålæg om at købe.

På den baggrund er det at hilse med glæde, at der nu endelig er kommet en ny 'Tysk fonetik'. Den er skrevet en ung germanist ved Københavns Universitet, Jens Erik Mogensen, som her - jvf. forordet - har ordnet de manuskripter og arbejdspapirer, han har brugt i sin fonetikundervisning siden 1989.

I det følgende skal det undersøges, om der nu også er grund til glæde.

'Tysk fonetik' er udkommet i 'Munksgaards Sprogserie', og i lighed med samme series 'Oversættelseshåndbogen', der kom nogenlunde samtidig med fonetikken, er det en smuk, helindbundet bog med en glimrende lay-out. Et smukt, skarpt tryk og klare opdelinger i afsnit og underafsnit letter læsningen og gør det nemt at finde rundt i bogen.

Den er på 111 sider ialt, hvoraf ca. 80 sider udgør den egentlige tekst. Efter behandlingen af den tyske fonetik følger i et kapitel 8 "Ordforklaringer", som er et udmærket mini-leksikon, omfattende alle væsentlige terminologiske udtryk, der er blevet anvendt i teksten. Der gives en kort "oversættelse" af fremmedordene og/eller en definition af det pågældende begreb. Idéen med "Ordforklaringer" er god, ikke mindst når det betænkes, at bogen typisk vil blive brugt på første studieår, hvor bare det at tilegne sig en sprogvidenskabelig terminologi for mange studerende er et til tider uoverkommeligt problem. I listen optager Mogensen - måske mindre nødvendigt - også betegnelser for perioder og for regionalvarianter (oldhøjtysk, nedertysk o.l.), ligesom han forklarer, hvad Hansaen var for noget! Jeg formoder, at Mogensens erfaringer med de studerendes historiske viden tilsiger ham at give denne sidste oplysning, når han nu har talt om Hansaen i sin ekskurs om udviklingen af sprognormen på s. 14. Han har nok ret.

Kap. 9 "Videreførende litteratur" er en udmærket, kortfattet sammenstilling af vel udvalgte bibliografier, udtaleordbøger og fremstillinger. Det kontrastive aspekt i bogen ses klart i afsnittet "Fremstillinger", hvor der lægges megen vægt på at medtage fonetisk/fonologiske arbejder fra dansk side. Endelig er der et stikordsregister og et skema over det internationale fonetiske alfabet (IPA).

Selve behandlingen af bogens emne finder sted i otte kapitler. I indholdsfortegnelsen får man indtryk af en klar opdeling af stoffet på et traditionelt

grundlag: I første kapitel behandles emnet lyd og skrift i tysk, i kap. 2 behandles fonetiske og fonologiske grundbegreber. De næste fem kapitler behandler derefter de tyske enkeltlyd. Opdelingen af disse sidste fem kapitler ser ved første blik ud til at være foretaget efter vokalsystemet over for konsonantsystemet, men ved det næste studser jeg over, at vokalsystemet behandles i kap. 3 over godt 25 sider. Derefter hedder kap. 4 “Konsonantsystemet”. Det fylder en lille side! Naturligvis er behandlingen af konsonanterne ikke slut med det: Kap. 5 behandler klusilerne, kap. 6 spiranterne og kap. 7 likvider og nasalkonsonanter. Denne opdeling er inkonsekvent: Enten behandler man på den ene side vokalsystemet og på den anden side konsonantsystemet. Inden for de to overskrifter kan så i underafsnit behandles grupper af lyd, fx. i konsonantkapitlet efter artikulationsmåde. Eller også behandles alle lydgrupper, defineret på et eller andet klassifikationsprincip, som sidestillede. Som Mogensen stiller det op, får man indtryk af, at kapitlerne 5-7 er sideordnede med kap. 4, hvor de dog er underafsnit til kap. 4. - Det bemærkes, at Mogensen tredeler konsonanterne: Klusiler, spiranter og så en gruppe ‘likvider og nasalkonsonanter’. I dette sidste afsnit behandles lateralen /l/, vibranten /r/ og nasalkonsonanterne. Det forekommer mig at være et tvivlsomt novum at benævne nasalkonsonanterne likvider (7.1. s. 87).

Inden for de enkelte kapitler bruger Mogensen et decimaltalsystem til at underinddele efter. Muligvis beror det på en idiosynkrasi hos mig, men jeg kan ikke lide, når denne skik løber løbsk. Og det synes jeg det gør, når der findes et afsnit, der hedder 3.1.3.1.1.2.: “Korte, slappe, vokaler”! Ud fra den systematiske position kunne man forledes til at tro, at der omhandles mere perifere ting i dette afsnit, men det er ingenlunde tilfældet. Her behandles de ganske almindelige korte vokaler.

Kap. 1 handler om lyd og skrift i tysk med speciel focus på begrebet ‘den tyske udtalenorm’. Det er en udmærket introduktion til betragtningen af tysk som et system af varieteter, hvis parametre blev trukket så godt op af Goossens i ‘Deutsche Dialektologie’ (1977). Hvad angår standardsprogets udtalenorm er det vigtigt at fastholde, som Mogensen gør det, at udtalenormen er historisk set sekundær i forhold til udviklingen af en skriftsprogsnorm. Det er én af grundene til, at stavelsesbegrebet er så vanskeligt at få hold på, da det kan ses ud fra et fonetisk synspunkt og et ortografisk. Herom senere. Mogensen gør pænt rede for den moderne skelnen mellem ‘reine und gemäßigte Hochlautung’, uden at han dog tydeliggør, hvad han mener, danske studerende bør rette sig efter. Det er min erfaring, at man i undervisningen bør redegøre for ‘reine Hochlautung’, da den modererede normudtale kan betragtes som især et resultat af allegro-processer og fordi et udgangspunkt i den modererede norm gør det vanskeligt at rekonstruere og isolere morfemerne qua stavelsessekvenser;

da morfemerne som regel udgør det praktiske materiale for undersøgelsen og indøvelsen af enkeltfonemernes realisering, er den distinkte 'reine Hochlautung' - som trods alt eksisterer som realiseret sprog - at foretrække som pædagogisk udgangspunkt og som den i flere beskrivelsessammenhænge mest velgennede basis.

I afsnit 1.3. 'Lydskrift' introduceres det transskriptionssystem, som Mogensen vil anvende igennem sin fremstilling. Han bruger IPA-notationen, dog i en form, "der er tilpasset tysk". Desværre gøres det ikke eksplicit, hvori tilpasningen består. Det, der springer mest i øjnene, er imidlertid, at Mogensen for den korte, slappe e-lyd anvender [E], hvor IPA-systemet og hele den tysksprogede fonetiktradition, incl. Dudens udtaleordbog bruger notationen [ɛ]. Ja, IPA-tavlen bag i bogen anfører ikke engang den fonetiske notation [E] som mulighed. Naturligvis er det gennemskueligt, hvorfor Mogensen vælger denne notation. Som første forklaring mulighed kunne jeg foreslå flg.: Gennem [E] opnås en parallel til notationen af korte, slappe i-lyd, u-lyd og y-lyd (men ikke til de øvrige slappe vokaler, når bortses fra [A], som er en anden overraskende, af Mogensen indført notation, som heller ikke står i IPA-skemaet på s. 111 og hvis berettigelse heller ikke motiveres! Ændringen synes at være overflødig). Én ting er, at Mogensen burde have begrundet sin anvendelse af [E] for [ɛ], noget andet er, at han skulle have taget konsekvensen af det i sin behandling af e-lyd: I afsnit 3.1.2.1. "Monoftonger" opstilles de tyske monoftongfonemer på grundlag af deres fonetisk-distinktive træk. Selv når man accepterer, at den reducerede langvokal er en variant af et langt, spændt vokalfonem - dvs. at [e:] og [e] hhv. [ɛ:] og [ɛ] betragtes som allofoner af to fonemer (som fonetisk set har spændthed som relevant træk), hvor kun åbningsgraden adskiller de to allofonpar som forskellige fonemer (nemlig forskellen mellem halvsnæver og halvåben), - så forstår jeg ikke, at den korte slappe e-lyd tilskrives det distinktive træk "halvsnæver", d.v.s. som [e:]-lyden. - I en vis forstand kan det være ligegyldigt, om kort, slapt [E] (Mogensens notation) kaldes halvsnæver eller halvåben, for i den slappe, urundede, palatale dimension findes der kun to åbningsgrader (idet der bortses fra centraliseret a-lyd med tendens til palatalisering). Men en direkte sammenligning mellem de spændte e-lyds åbningsgrad og den slappe e-lyds ditto måtte have ført ham til at fastlægge den slappe e-lyds åbningsgrad som halvåben, ergo som hos [e:]. Det er i øvrigt denne evidente iagttagelse, der har foranlediget alle andre til at notere den slappe e-lyd som [ɛ]! Trangen til at gennemføre en mere generel transskription af de slappe vokaler har her ført Mogensen til at gå fejl af den slappe e-lyds åbningsgrad.

Mogensens notation af e-lyd (hvortil ifl. traditionen, baseret på sproghistoriske udviklinger, ä-lyd hører) fører derfor til forvirring hos den, der ud over at bruge sin nye fonetik kigger i de gængse fremstillinger og udtaleordbøgerne. For hos Mogensen findes også notationen [ɛ]. Hos ham betegner det imidlertid

udelukkende det korte, spændte allofon til /ɛ:/ som i *Gynäkologie, Archäologie*. (Der er en klar trykfejl s. 55, hvor der står [ɛ:], men menes [ɛ]).

En anden forklaring på Mogensens nye notationsmåde er af mere systematisk art, formoder jeg: Forskellen på Mogensens beskrivelse af e-lyd og den gængse, herunder min, kan stilles skarpt op. Mogensen tager udgangspunkt i de distinktive træk spændthed og åbningsgrad: Der findes et /e/-fonem, der normalt realiseres langt og spændt, men som i ubetonet stavelse kan realiseres kort (reduceret), men med bevarelsen af spændtheden. De to lyd noteres [ɛ:] og [e]. Han kalder åbningsgraden halvsnæver. Med halvåben åbningsgrad findes - begge som spændte - efter det samme princip [ɛ:] og [ɛ] som allofoner til /ɛ:/. Nu mangler så blot den slappe (korte) e-lyd. Mogensen finder - fordi der er tale om realiseringen af et tredje fonem - at måtte finde en ny notation, og det bliver så [E]. Men det er ulykkeligt, for det kunne antyde, at åbningsgraden er den samme som ved det spændte /e/-fonem; ja, han hævder det ligefrem s. 42, hvor han kalder lyden halvsnæver. Men det er den ikke. Den har åbningsgrad som [ɛ:], altså halvåben. Notationsteknisk befinder vi os i lidt af et dilemma. Vi har i grunden brug for et tegn, som signaliserer en anden åbningsgrad end den, der gælder ved [ɛ:], men som gælder for [ɛ:], og som markerer slap vokal med samme åbningsgrad (og længde) som [ɛ], der er spændt. De gængse fremstillinger, incl. Duden, lader åbningsgraden “vinde” og noterer [ɛ] både for den reducerede langvokal og for den slappe vokal. Og det finder jeg egentlig ganske fornuftigt, fordi spændthed er noget vanskeligt måleligt ved korte vokaler! Jeg finder det rosværdigt, at Mogensen leder efter en særlig notation for realiseringen af et selvstændigt fonem, men jeg kan ikke lide løsningen eller være enig med hans beskrivelse af [E]’s åbningsgrad. [ɛ] kan efter min opfattelse både dække det korte slappe e-fonem og et (reduceret) allofon til et /ɛ/-fonem, som ovenikøbet har en hel anden distribution på stavelsestyper.

I samme oversigt s. 19 over de i bogen anvendte transskriptionstegn anføres også diftongen [ɛU] med eksemplerne *Euterpe, Eumaios, Euklid*. I den nøjere behandling af diftongerne på s. 40 og 44 omtaler Mogensen ikke denne diftong. IPA-tavlen bag i bogen kender den heller ikke, og Dudens udtaleordbog viser i alle tre eksempler [ɔY]!

Alt dette på grund af Mogensens “tilpassede” IPA-system!

Kap. 2 hedder ‘Fonetiske og fonologiske grundbegreber’. Det er et i mange måder godt kapitel, som instruktivt indfører den ikke sprogvidenskabeligt skolede i det metodiske grundlag for disciplinerne. Gennemgangen af artikulationsorganerne og præciseringerne af artikulationssted og -måde er god (undtagen nr. 12 i skemaet s. 25, hvor timingen mellem linierne har svigtet), og forskellen mellem fonetisk og fonologisk relevans kommer klart frem. Derimod er jeg ikke overbevist om lødigheden i opstillingen af morfemtyper s. 29. Den

er ganske vist gængs; men hvorfor skulle det såkaldte leksikalske morfem *Haus* være mindre bundet - og dermed frit - end *ordn*-? Bare fordi det "tilfældigvis" har fleksivmorfemet Ø? Det, det efter min opfattelse drejer sig om ved klassificeringen af morfemer, er at få fat i de lukkede klasser, det vil primært sige fleksiver og afledningsmorfemer. Heroverfor står så de åbne klasser, som kan beskrives med hensyn til deres leksikalske indhold som en vifte fra tingsord, over abstrakta, egenskabsbeskrivende, handlings- og tilstandsmarkerende morfemer til rene deiktika. Man kan definere dem som morfemer, der ikke er medlemmer af en grammatisk kategori.

I kap. 2 bruges morfemniveauet kun som springbræt til "figurniveauet", hvor der gøres udmærket rede for kommutationsprøven til udledningen af fonemer, for foner og allofoner, fakultative og kombinatoriske allofoner.

Undervejs - i 2.5.2. - behandles fænomenet "neutralisation", eksemplificeret på udlydshærdningen (Mogensens udtryk s. 68) ved klusilerne. Det siges (s. 35), at de to klusilrækker "falder sammen" i udlyd, således at der i udlyd kun forekommer /p t k/. (Eksempel: *Rat* [ra.t] og *Rad* [ra:t]). Denne beskrivelse synes jeg ikke er rigtig. Det er ikke sådan, at fx /d/-fonemet i *Rades/Råder* i formerne med Ø-fleksiv pludselig erstattes af et andet fonem. Det er sådan, at fonemet /d/ har to fonetiske realiseringer: foran vokal og konsonant i forlyd som [d], i udlyd som [t], herunder i ustemt udlydskompleks. Tilsvarende gælder for Mogensens beskrivelse af neutraliseringen af danske klusiler i ind- og udlyd i samme afsnit. Mere herom senere!

Endelig behandler Mogensen i 2.8. det heftigt diskuterede stavelsebegreb. Han fremhæver rigtigt, at der må skelnes mellem et ortografisk og et fonetisk/fonologisk stavelsebegreb. Problemet opstår især ved fastlæggelsen af stavelsesgrænserne. Mogensens fremstilling forekommer mig her noget uklar. Retskrivningsordbøger har kodificeret, hvor stavelsesgrænsen er i skriften, men det kan vi jo ikke tage som udgangspunkt i en fonetisk/fonologisk fremstilling - og da slet ikke, hvor vi med Mogensen fremhæver, at skriftens regelsystem er sekundært i forhold til det system, den (bl.a.) skal afspejle: talens lyd i stavelsessekvenser. Mogensen løser det klassiske problem: Hvor ligger stavelsesgrænsen fonetisk set i et ord som *kommen*? - på den måde, at han fastlægger grænsen efter [m], fordi en grænse før [m] ville indicere, at der fandtes en stavelse [kɔ] i tysk, hvilket ikke er tilfældet. Derimod findes der stavelsen [kɔm]. Argumentationen er bestikkende, men vel næppe helt tilfredsstillende, for den implicerer eksistensen af en stavelse [ɔn]. Gør der det? Ja, det gør der måske; men med den konsekvens at man så må definere specielle, ubetonede stavelser med vokalisk forlyd uden "Sprenkansatz". Selv holder jeg mig til bl.a. Hammerich (s. 97), der lægger den fonetiske stavelsesgrænse i ord som *kommen* midt i [m]. Også på den måde sikres, at forekomsten af slapt [ɔ] er relateret til stavelsenstypen, in casu den lukkede.

I samme afsnit skelner Mogensen mellem tre pladser i stavelsen: forlyd, indlyd og udlyd. Bortset fra at jeg finder, at Mogensen på dette sted kunne have indført distinktioner fra modernere fonologi (fx Vennemann), er eksemplificeringen på pladserne ikke god: Vel kan man sige at [t] står i forlyd i *Tag* og [p] i udlyd i *ab*. Men jeg forstår ikke, at “en konsonant, som står mellem to vokaler, hvoraf den sidste har svagtryk, står i indlyd (f.eks. *loben*)” (s. 37). Hvad enten man lægger stavelsesgrænsen efter et ortografisk eller et fonetisk princip, står [b] i forlyd i stavelsen *-ben*. Indlydsbegrebet, anvendt på stavelsen, kan kun anvendes på stavelsestoppen, d.v.s. den vokal, som på stavelsesrandene er omgivet af konsonantiske elementer.

Kap. 3 omhandler vokalsystemet. Der indledes med en generel kommentar til artikulationerne og en opstilling af foneminventaret. (Om beskrivelsen af [E] se tidligere). Dernæst behandles forholdet mellem lyd og skrift generelt, og der afsluttes med en beskrivelse af de enkelte vokalfonemers realisering og deres forhold til skriften.

Her skal især kommenteres 3.1.3.1.: “Generelt om forholdet mellem lyd og skrift ved monoftongerne”. Mogensen vælger en opdeling efter betonet versus ubetonet stavelse; inden for disse stavelsestyper beskrives så de spændte (lange) vokaler og de slappe, korte. Det medfører uheldige formuleringer, fx.: “Lange, spændte vokaler vokaler forekommer i tysk ortografi:” (s. 45). Samme formulering ses s. 46 om de korte, slappe. Men der forekommer ingen spændte eller slappe vokaler i tysk ortografi! Dér er der kun bogstaver. Mogensens eksempler er rigtige nok, men opstillingen virker uoverskuelig, fordi ortografiske unoder hele tiden må tilgodeses, så det bliver ikke klart, om der er et system med hovedregel og undtagelser i foretagendet. Jeg ville foretrække en opdeling efter vokaltpe: I hvilke stavelsestyper står de spændte, lange vokaler, i hvilke de reducerede, spændte vokaler, og i hvilke de slappe? Det ville have fremprovokeret et begreb som fx “domæne”, forstået som den stavelsestype, der er den pågældende vokaltypes foretrukne. Svaret ville (i kort form) være: Domænet for de spændte, lange vokaler er betonet, åben stavelse, herunder potentiel åben stavelse. De korte, slappe står i betonet, lukket stavelse, mens de reducerede, spændte langvokaler har deres domæne i stavelser af ‘Lokomotive-typen’ (Albertsens pædagogiske arm rækker langt!). Også ved denne fremgangsmåde må man beskrive undtagelser (*mir, dir, ihm, Art, Erde, hoch*, o.m.fl., visse bitryksstavelse som *-at, -sam, -sal* o.l.), men fremgangsmåden har den fordel, at der kan formuleres en hovedregel og undtagelser herfra. Samtidig kunne der tages et fornuftigt hensyn til bitryksstavelser og vokalers distribution heri. Men det er et begreb, Mogensen ikke opererer med - ud over at han introducerer det på s. 21.

Kritisabelt i kapitlet er upræcise formuleringer: s. 49 hedder det om ‘e’ som

længdemarkør: "I sammensætninger, hvor 'ie' står i betonet stavelse, forekommer kort, slapt [I], således i *vierzehn, vierzig*". Meningen er, at i de to ord udtales 'ie' som [I]. Det gør det ikke i ord som *Bierzelt* eller *Siegessäule*. M.a.o.: Hvad betyder 'forekommer'? Eller s. 48, hvor det hedder, at "korte, spændte vokaler forekommer i et mindre antal sammensætninger (f.eks. *vielleicht, sobald, lebendig* og *voraus*)". *lebendig* er ingen sammensætning. I øvrigt er fænomenet snarere det, at et morfem, der som isoleret, leksikalsk størrelse i betonet position har spændt, lang vokal, kan komme i omgivelser, hvor det er ubetonet. I så fald udtales det kort, men dog spændt. Dette er uafhængigt af, om morfemet med et andet morfem danner en sammensætning. Fx er *zu* typisk ubetonet, hvorfor dets udtale er [tsu], og ikke [tsu:]. Tilsvarende gælder for de personlige pronomener og bestemte artikler, der i betonet position har lange vokaler.

På s. 53 ff. behandles de enkelte fonemers udtale og deres gengivelse i ortografien. Som positivt vil jeg anføre de regionale udtaler, som Mogensen noterer. I mange tilfælde lykkes det ham at inddrage især østrigske og schweiziske udtale, d.v.s. udtaler, der i Østrig og Schweiz anerkendes som standardsproglig norm, men også andre typiske regionalvarianter, herunder ikke sanktionerede i østrigsk. (Til Mogensens bemærkning s. 15 om Siebs-redaktionens udarbejdelse af en 'gemäßigte Hochlautung' for Østrig og Schweiz skal det tilføjes, at det østrigske 'Beiblatt' til Siebs er udarbejdet af en særlig østrigsk arbejdsgruppe, hvis resultater er approberet af de østrigske myndigheder). Regionalvarianterne er gennemgående korrekte; for Østrigs vedkommende er de stort set overtaget fra Lipold (i: P. Wiesinger: 'Das österreichische Deutsch', 1989). Dog tager Mogensen s. 59 fejl i beskrivelsen af tendensen til "sænkning af [a:] til [o:]". Fænomenet beskrives ofte som "Verdumpfung" eller "Verdunkelung". Det er muligvis denne lydmalende terminologi, der får Mogensen til at sige "sænkning". Fonetisk er der tale om en vis "Hebung" (jvf. hans egen vokaltrekant) - men mere afgørende om en velarisering, hvilket automatisk udløser en vis runding. Og så er der ikke tale om en udtale som [o:], men som [ɔ:]! Dermed også paralleliteten til (Mogensens) [A] til [ɔ] s. 61. Mon ikke der er tale om en trykfejl? I øvrigt er tendensen mere problematisk end som så, idet det kun er i visse ordtyper velariseringen finder sted. - Når Mogensen nu inddrager regionalvarianterne, kan det undre, at han ikke nævner fænomenet løs versus fast tilslutning (som sproghistorisk set har haft afgørende betydning for vokalerne historie), idet dette fænomen må anses for et væsentligt træk i fx østrigsk standardsprog. Den karakteristiske "forlængelse" af korte slappe vokaler i østrigsk er fonetisk at anse - ikke som forlængelse - men som løs tilslutning.

Ellers må det anbefales, at fremstillingen af fonemets realisering og dets forhold til skriften læses med største omhu. Fx betyder pilen i afsnittet om /i(:)/-fonemet, at den lange i-lyd ortografisk gengives snart som 'ie', 'ih', 'ieh',

‘i’ + særlige ortografier, og at reduceret [i] kan gengives som ‘ie’ og ‘i’. Det betyder ikke, at grafemerne til højre for pilen kun har én fonetisk realisering.

Kap. 4, 5, 6 og 7 behandler konsonantsystemet. Beskrivelsen er - som altid - solid og veludrustet. I fonetiske afsnit fastlægges de artikulatoriske kriterier præcist, og i de fonologiske opstilles der minimalparskemaer for at underbygge påstandene om antallet af fonemer. Skemaet s. 78 over spirantfoneminventaret er rigtigt, men lidet pædagogisk, idet det kræver en trænet fonologhjerne at få øje på principperne bag opstillingen! Fortjenstfuld er inddragelsen af de danske konsonanter som sammenligningsgrundlag, diskussionen om /X/-fonemet, om afledningsendelsen *-ig* og den omhyggelige gennemgang af /r/-fonemets realiseringer.

Min kritik af konsonantkapitlet skal rettes mod fig.: For alle konsonanter behandles - jvf. overskriften - “fra lyd til skrift”. Men det, Mogensen gør, er at gå fra fonem til skrift. Og det er noget andet. Mogensen siger principielt overalt som s. 73: “ /p/ (bilabial fortis-klusil) skrives: ‘p’, ‘pp’, ‘b’, ‘bb’”. Der anføres eksempler, fx *lobte*, *gibt*. - Dette er betænkeligt. For det første kan man ikke om en abstraktion som et fonem sige, at det - som her - er “en bilabial fortisklusil”. Realiseringen af /p/ er en bilabial fortisklusil, nemlig [p]. Det, Mogensen beskriver, er slet ikke fonemernes ortografiske gengivelse, men de tyske enkeltlyds. (Enkeltlyd her forstået som standardsprogets for de enkelte konsonantlyd normsatte bundtning af distinktive, fonetiske træk); in casu på s. 73 er det altså lyden [p]’s ortografiske gengivelse, der beskrives. (Om [p] så udtales mere eller mindre aspireret, mere eller mindre fortis, er irrelevant). Dertil: Som antydnet ovenfor er det ikke hensigtsmæssigt fx at sige, at der i [gi:pt] er et fonem /p/, som skrives ‘b’. Der er i alle former af *geben* et /b/-fonem. Dette fonem realiseres i udlyd som [p], fx i [gi:pt]. Derfor kan det siges, at lyden [p] i bestemte former af et ord som *geben* skrives ‘b’. Desværre er hele beskrivelsen af relationen mellem konsonantlyd og skrift behæftet med denne misforståelse. (I vokalafsnittet undgås misforståelsen, idet det her først noteres, hvilke allofer et vokalfonem har og dernæst beskrives, hvorledes disse allofer skrives). Jeg vil anbefale Mogensen at gennemtænke forholdet mellem fonem og lyd igen, idet jeg indtil videre forbeholder mig at mene, at forholdet mellem lyd og skrift netop tager udgangspunkt i lyden og ikke i fonemet. I næste udgave kan det hele klares ved at erstatte fonem-skråstregerne i de relevante afsnit med kantede parenteser!

Alligevel synes jeg der er grund til at glæde sig over Mogensens ‘Tysk fonetik’. Det er en solid og veludrustet fremstilling, som nok skal blive nyttig for fagets begyndere. Visse vil nok mene, at Mogensens fremstilling er for “gammelmodig”, idet den hverken bruger den fra den angelsaksiske tradition kendte terminologi eller indlader sig på nyere fonologisk teori. Heroverfor vil jeg

fremhæve det synspunkt, at Mogensens bog kan etablere et solidt grundlag for den, der vil gå videre ad fonetikken og fonologiens spændende veje. Et godt, velbefæstet grundlag er nu som regel det bedste udgangspunkt for mere avancerede studier.

Jeg kan anbefale bogen som en god lærebog til undervisningen i fonetik på det indledende niveau - især når de oplagte fejl er fjernet i næste oplag!

Flemming Talbo Stubkjær